

פורים תשע"ד

דבורה עברון

למה הפסקנו להתחפש בפורים

לכל אחת מאיתנו צפונות באלבומים שהצטברו עם השנים התמונות מפורים: "זו אני כשהתחפשתי למלכת אסתר. סבתא שלי תפרה את השמלה", "כאן רותי (או גילה או שרה או תמר) ואני היינו מברשת שיניים ומשחת שיניים. אף אחת מאיתנו לא ישבה כל היום...". "אמא שלי חשבה שלהתחפש למוכרת הגפרורים הקטנה זה רעיון מצוין. כל הגפרורים הם מלאכת יד", וכמובן – "פה הייתי היפית (או פאניקסטית, זה תלוי בשנתון), ציירתי על החולצה של אבא שלי וגזרתי אותה. הספריי לשיער לא ירד יומיים".

בשלב מסוים הפסקנו להתחפש. הייתכן שאנחנו מפסידות משהו? ואם כן, מה...

אחד התהליכים המעניינים והחשובים שקורים מאז החלו השפות הפמיניסטיות להדהד בעולם הוא תהליך המעבר מאובייקט לסובייקט, מרקע לדמות. את המושג "אובייקט" אנחנו רגילים לתרגם ל"חפץ", ומכאן הדרך קצרה לדיבור על האופן שבו ההתייחסות של החברה לפרטים בתוכה, והתייחסותם של פרטים אלו אל עצמם יכולה להיות כאל חפץ שמטרתו לשרת מישהו אחר. "מישהו אחר" הוא הסובייקט, דהיינו "הנושא", אדם בעל רצונות וצרכים אותו ה"חפץ" משרת.

על מנת להמחיש בצורה חזותית את ההבחנה בין שניהם אני מבקשת לדמיין לרגע שלסובייקט יש עיניים משלו, דרכם הוא מביט על עצמו ועל העולם, ואילו לאובייקט אין עיניים והוא מתבונן על העולם, וחשוב מזה לא פחות – על עצמו, דרך עיניו של הסובייקט.

תהליך המעבר מאובייקט לסובייקט יהיה אם כן תהליך של בריאת עיניים ופקיחתן.

זהו בראש ובראשונה תהליך תודעתי המתרחש במרחבים החברתיים והאישיים כאחד. זהו גם תהליך שיש לו השלכות התנהגותיות ברמת הפרט מחד, ומערכתיות ברמת המשפחה והחברה מאידך.

לפני שאתייחס לקשר של כל זה לפורים אני מבקשת להתעכב לרגע על מושג נוסף, מושג "האחר".

נראה לי כי "האחר" נמצא במרחב הביניים שבין האובייקט לסובייקט.

מכיוון שה"אחר" הוא מי שאני לא ובאמצעותו אני מגדירה לעצמי מי אני כן, הרי שיש לו מעין תפקיד של אובייקט עבורי. אני עושה בו שימוש לצרכי ההגדרה העצמית שלי. אך יש הבדל מהותי בין "אחר" ו"אובייקט". ה"אחר" נתפס כבעל עיניים משלו, כבעל נקודת מבט משלו על העולם, נקודת מבט שאמנם נחוות לעיתים קרובות כמאיימת על נקודת מבטי שלי, אך בכל זאת נקודת מבט שאיננה שלי. אם כך, ל"אחר" יש איכויות של סובייקט, של דמות עצמאית, ובו בזמן יש לו איכויות של אובייקט עבורי.

מגילת אסתר מלאה באובייקטים, סובייקטים ו"אחרים".

שתי הדמויות שנתפסות כסובייקטים מתחילת סיפור המגילה הם מרדכי והמן, כל אחד מהם כמייצג את עצמו ואת מוצאו. לכל אחד יש אובייקט הכפוף לו, אסתר כפופה למרדכי ואחשוורוש כפוף להמן.

על אסתר הכתוב אומר מפורשות: "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר ציווה עליה

מרדכי, ואת **מאמר מרדכי** אסתר עושה כאשר היתה באמנה איתו" (אסתר, ב', כ').

כפיפותו של אחשוורוש להמן באה לידי ביטוי בעלילה עצמה. המחשה יפה לכך יש בפסוק: "ויסר המלך את **טבעתו מעל ידו**, ויתנה להמן בן המדתא האגגי צורר היהודים" (ג', י'). המלך מוסר בידי המן את טבעתו שלו, טבעת שמייצגת את יכולת הפעולה המלכותית. זאת טבעת שמקנה

בידי המשתמש בה את הכוח לפעול בשם המלך באופן שאפילו המלך עצמו לא יוכל לבטל, כפי שמוסבר מאוחר יותר: "...כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב" (ח', ח').

היריבות בין מרדכי והמן יכולה היתה להישאר ברמת יריבות אישית שבין שני סובייקטים אלמלא בחר המן להתייחס אל מרדכי כאל "אחר". המגילה אינה מספרת לנו מה השיב מרדכי לעבדי המלך אשר בשער המלך כאשר נשאל מדוע הוא עובר את מצוות המלך (ג', ג'). אנחנו מתוודעים רק לפרשנות של המן להתנהגותו של מרדכי. המן הוא זה שבחר לפרש את סירובו של מרדכי להשתחוות כאקט בעל מימד פוליטי, כעימות בין שתי תפיסות עולם: "ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו כי הגידו לא את עם מרדכי" (ג', ו').

על רקע זה ניתן להבין את מפח הנפש הגדול שהיה להמן כשהתברר לו שהמלך אינו רואה את מרדכי כ"אחר", אלא כאדם שהציל את חייו וזכאי ליקר וגדולה על כך.

כפי שאמרנו ניתן לראות את אסתר מתחילת המגילה כאובייקט. מהרגע הראשון שבו אנחנו מתוודעים לאסתר מסופר לנו שאין לה אב ואם ולכן היה צורך שתילקח ע"י מרדכי להיות לו לבת. אסתר מצטיירת לנו כמי שזהותה חסרה את אבני הבניין הראשונים, את אביה ואת אימה. היא נתפסת כמי שזקוקה שיטפלו בה, כמי שזקוקה שיאמרו לה מה לומר ומה לא לומר, מה לבקש ומה לרצות.

אני מבקשת לומר שלדעתי אסתר נתפסת כאובייקט גם בעיני עצמה. מאמר המגילה כי: "ובהגיע תור אסתר בת אביחיל דוד מרדכי לבוא אל המלך לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי סריס המלך שומר הנשים" (ב', ט"ו), נהגו בפרשנות המסורתית לראות כהתנהגות שמעידה על צניעותה של אסתר. ניתן להציע מחשבה נוספת. ייתכן שאסתר אינה מבקשת דבר מכיוון שהיא אינה מודעת לעצמה כאל ישות בעלת רצונות, כאל סובייקט עצמאי. חיזוק למחשבה זו ניתן לראות בפירוט שמם של אביה ובן דודה כמבססי זהותה העצמית, זהות שאינה עצמאית. מרדכי מצווה עליה להסתיר מאחרים, ואולי גם מעצמה, כל מרכיב של זהות אישית כשהוא מנחה אותה לא לומר את עמה ומולדתה.

השינוי מתחיל מהרגע שבו מרדכי אינו מאפשר לאסתר להמשיך לראות את עצמה כאובייקט, מהרגע שבו הוא מראה לה את הפתח דרכו היא יכולה לעבור על מנת לצאת למסע שיהיו לו השלכות על עמה, עליה ועל מרדכי עצמו: "ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר: אל תדמי בנפשך להימלט בית המלך מכל היהודים. כי אם החרש תחרישי בעת הזאת, רווח והצלחה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו. ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות" (ד', י"ג-י"ד). מרדכי מדגיש בפני אסתר שלמרות שעד אותו רגע הוא היה מעורב לחלוטין בנעשה איתה בארמון ואף היה הפעיל מבין שניהם, הרי שכעת מדובר בה. הוא מוגבל ביכולת ההתערבות שלו ואילו היא זו שהגיעה למלכות. היא ולא הוא.

אסתר בוחרת לצאת למסע של פקיחת עיניים וגילוי הקול. היא מתחילה את המסע בצום של שלושה ימים. צום שיכול להתפרש כשלב של אבל ופרידה מהאובייקט שהיתה, שכן יש יתרונות רבים לחיים של אובייקט. יתרון בולט הוא היעדר אחריות ומכאן גם היעדר הצורך לתת את הדין על בחירה והתנהגות.

בתום שלושה ימים אסתר לובשת מלכות ומגיעה אל המלך. בשלב זה היא עדיין אובייקט בעיני אחשורוש אך לא בעיני עצמה. היא בוחרת את פעולותיה ואחראית להתנהגותה. ניתן לומר שאסתר בשלב הזה היא אובייקט בגלוי וסובייקט בנסתר.

השלב הבא בדרכה של אסתר לעצמאות כסובייקט נגלה חייב לעבור דרך שלב ה"אחר". לעיתים המחיר של היותי סובייקט בגלוי הוא המוכנות להיתפס בעיני הזולת כ"אחר". אסתר מכריזה על עצמה כ"אחר" באמרה: "כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד" (ז', ד'). באותו רגע היא מתייצבת מול המן בנוכחותו של אחשורוש כאחד ה"אחרים" המאיימים עליו. היא

מודעת היטב לסיכון אותו היא לוקחת ומוכנה לכך שהתוצאה עלולה להיות "וכאשר אבדתי אבדתי" (ד', ט"ו).

לאחר הזדהותה כ"אחר" הדרך אל הסובייקט פתוחה. אסתר הופכת להיות עצמאית בעיני אחרים: "ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צורר היהודים" (ח', א'). היא גם הופכת להיות עצמאית ובעלת יכולת גם בעיני עצמה: "ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תוקף" (ט', כ"ט).

למעבר של אסתר מאובייקט לסובייקט יש השפעה על הסובייקטים בסיפור, על המן ומרדכי. המן מוצא את סופו על העץ. מרדכי מוצא את עצמו נכתב כשני לאסתר, ומאמרה הוא זה המקיים את דברי הפורים: "ומאמר אסתר קים דברי הפורים האלה" (ט', ל"ב). מי שקיימה את מאמר מרדכי בבית המלך, מאמרה הוא זה שמקויים לדורות.

אסתר מתחילה את סיפור המגילה כאובייקט ומסיימת אותו כסובייקט. בדרך היא אמיצה מספיק כדי להרשות לעצמה להיות "אחר", עם כל המחירים והסכנות הנלווים לכך. וכעת אחזור לתחילת דברי - התחפשות יכולה להיות דרך יצירתית להתנסות בחוויית ה"אחר". היא מאפשרת לנו לצאת מהתפקיד הקיומי אליו אנחנו רגילים ולהתנסות בתפקידים נוספים. כשאנחנו מתבגרות אנחנו נוטות בקלות רבה מדי לוותר על התנסות זו. ויתור שכזה עלול לקבע כל אחת מאיתנו בתפקידים שהיינו רוצות להשתחרר מהם. צריך אומץ כדי להרשות לעצמנו להיות "אחרים", אך כפי שלמדנו מאסתר זה עשוי להשתלם....

חג שמח מאוד מאוד,

דבורה עברון.